

Кӧчамач-понпуш тшак КОМИӦН НИМТӦМ ЙЫЛЫСЬ

Тшак нимъяс миян кывйын бергалӧны тшӧкыда, тайӧ ӧд вӧр-валӧн зэв торъялана юкӧд, кодӧс коми морт зэв нин важысянь аддзӧ, а мукӧд тшаксӧ сӧйӧ. Дивӧ кӧть абу юӧртны, но тшак нимъясысь унджыкыс абу важӧсь. А. Н. Ракин пасйӧ, став тшак нимысь пӧ сӧмын ӧтилӧн ӧтувъя уралса вужъясыс (*нитш* «мох») да нӧльлӧн суоми-перымса: (*яла* «ягель», *рой* «древесный мох», *ельдӧг* «груздь», *бак* «плесень») (Ракин 1990: 156). Тайӧс поэзӧ гӧгӧрвоӧдны сыӧн, мый, тӧдӧмысь, тшак нимыс водзяныыс вӧлӧма уна сикас да нэмъяс чӧж ӧна вежласьлӧма. Та вылӧ индӧ буретш коми кывйын кӧчамач-понпуш тшак нимталӧмыс.

Тӧдса ӧтитор: кӧть коми йӧз уль кӧчамачсӧ ни кос понпушсӧ оз сӧйны, мыйлакӧ тайӧ тшакыслӧн миян сӧрнисикасыясын бергалӧ вель уна торъялана ним. Со найӧ: **дождевик шиповатый** бакамач, зерамач, гымкольк *вым.*, гыммач *иж.*, гынмач *вым.*, гымтшак *иж.*, дымкольк *вым.*, зӧрмач *уд.*, зьвернакольк *сс.*, зэр-кольк *вс.*, *нв.*, зэрмамач *вв.*, зэрмач *нв. уд.*, зэрна *вв.*, *нв.*, зэрнакольк *нв.*, зэринамач *вв.*, жернакольк *сс.*, катшабатш, катшакольк *сс.*, катша позтыр, катшапопыль *лл.*, кӧчамач *вв. печ.*, понкольк *печ.*, понпуш, уль понпуш *лл.*, шмакакольк *сс.* (Ракин 1989: 54). Водзӧ сӧсса вайӧдӧм нимъяссӧ пондам пыртны А. Н. Ракинӧн лӧсьӧдӧм кывкуд вылӧ индытӧг нин. Зэв аслыспӧлӧстор сӧйӧ, мый и медся ордвужа удмурт кывйын тайӧ тшаксӧ нимтӧмаӧсь зэв уна кывйӧн, со кӧть, *зоргуби*, *зоркоко*, *тотогуби*, *гудырикоко*, *гудырипуз*, *гудырикукэй*, *пэл'эпрон*, *гондыртамак* да мукӧд (юӧртіс филология кандидат С. А. Максимов).

Таысь зэв бура тыдалӧ кывйын паслӧн аслыссикаслуныс, тэчас асиметрияыс, мый петкӧдчӧ сыысь, кодыр ӧти пасьянторйыслы лӧсявлӧ уна ним, и мӧдарӧ – ӧти нимлы, кывлы вермӧ лӧсявны некымын пасьянтор: (Левицкий 2009: 50). Торйӧн кӧ видлавны кӧчамач-понпуш тшак нимъяс, то тані миян водзӧ

сувтӧ зэв озыр синонимия. Кыв сӧвман туйын татшӧмторйыс артмӧма вочасӧн, ӧд торъя коми йӧз аддзӧмаӧсь нимтан юрподувсӧ абу ӧткодя, уна ног.

Тшаксӧ кызди быдмӧгӧс роч гӧгӧрводӧана кывкудйын серпасалӧны дженьыда: «ДОЖДЕВИК Шарообразный гриб с мякотью внутри, превращающейся при высыхании в пыль» (Ожегов 1986: 147). Торъякывъяс водзӧ тыр-выйӧ туялӧм вӧсна эм коланлун видзӧдлыны, кызди тшаксӧ стӧча гӧгӧрводӧоны биологияын:

«Дождевик настоящий, шиповатый, жемчужный – Lycoperdon perlatum Pers. Плодовое тело обратногрушевидное или булавовидное, реже почти шаровидное, 2–9 см высотой, 2–4 см шириной. Экзоперидий сначала белый, позже желтоватый или коричневый, состоит из крупных пирамидальных бородавочек или шипов, причем один шип окружен группой более мелких. Крупные шипы довольно быстро опадают, оставляя на тонком эндоперидии следы, образующие сетчатый узор. Молодая глеба белая, зрелая – серовато-коричневая. При полном созревании плодового тела эндоперидий на вершине разрывается и плодовое тело «пылит» при малейшем сотрясании – из него базидоспоры. Растет на почве в лесах: на полянах, на лугах по всей территории России. Молодой гриб съедобен. С момента, когда его белая мякоть начинает желтеть, он уже несъедобен» (Грибы России).

Сидзкӧ, аслас отсысалун сертиыс торъялӧ тшакыслӧн кык сикас: уль да кос тшак, улыс гӧгрӧс либӧ груша кодъ, косыс чукыртчӧм кос картофель кодъ нин. Буретш татшӧм кык пертас подув вылын коми кывйын артмӧмаӧсь тшак нимъясыс. Тадзи тшӧтш нимталӧмаӧсь тшаксӧ удмуртъяс.

Водзӧ видлалам, кутшӧм юрподувъяс вылын комиӧн сӧрнитысьясыс нимталӧмаӧсь тайӧ тшаксӧ. Став кывйыслӧн ясыда тыдалӧ нимталан подулыс, мый серти йӧзыс сетӧмаӧсь тшакыслы сийӧ либӧ мӧд ним.

- I. **Уль, сӧмын на быдмӧм тшаклӧн нимъяс.** Став кыв чукӧрсыс позьӧ торйӧдны кык юкӧн: ӧти юкӧнас кывъяссӧ нимтӧма тшаклӧн ортсыса пертас сертиыс, мӧд юкӧнас – ывлаын лоӧмтор серти, код бӧрын тшакыс и петавлӧ, тайӧ зӧр да гымалӧм. Матӧ став кывйыс тӧчаса, кык кыввужъя композита, артмӧма кодӧ гӧгӧрводӧана кывтӧчасысь. Бӧръя, гӧгӧрводӧана кыввужъясыс татшӧмӧсь: *мач, кольк, попыль* «сяр» да *тшак*. Стӧч мотивуйтан подулыс овлӧ некымын пӧлӧс, найӧ индӧны

— тшак рӧм вылӧ: *кӧчамач, катшакольк, катша позтыр, катшапопыль, катшабатш* (танӧ *кӧча/катша* юкӧныс ӧнӧя коми йӧзлы гӧгӧрвотӧм нин, сӧрнитысь вошӧм «еджыд» вежӧртаса кыввуж, ӧткодяв *катшасин* дзоридз нимкӧд, кывйысь кывйӧ кӧ, вежӧртасыс сылӧн «еджыд син») (КЭСК 118);

- тшак яйлӧн аслыспӧлӧслун вылӧ: *бакамач* кывйысь кывйӧ кӧ, «сись сяр»;
- тшак петтӧдз овлана ывласа лоӧмтор вылӧ, дерт, зэр / гым вылӧ: *зэрамач, гымкольк, гыммач, гынмач, гымтшак, дымкольк, зӧрмач, зэркольк, зэрмамач, зэрмач, зэрнакольк, зэринамач, жернакольк*;
- тшак пертас вылӧ: *шмакакольк* кывйысь кывйӧ кӧ, кызысь шмака кольк.

Суффикс отсӧгӧн артмӧма сӧмын ӧти *зэрна* кыв, кӧни **-на** индӧ кутшӧм-кӧ артмӧмтор вылӧ, ӧткодяв *гымна* «кассыйштӧм туй, парсыштӧм туй» кывкӧд. Танӧ нимтан юрподулыс тшӧтш петкӧдлӧ ывлаын лоӧмтор – зэр.

- II. **Косьмӧм тшак нимъяс.** Кос тшаксикасыслӧн нимыс абу уна да ставныс найӧ подуласьӧны мортлы ковтӧмлун юрподув вылӧ: тайӧ понлы да мукӧд вӧрпалы сӧянтор, абу мортлы. Тайӧ татшӧм нимъяс кызди *звернакольк* кывйысь кывйӧ «зверлы сӧян кольк», *понпуш, понпушка*, а сӧдзжӧ *понпушкан* (КСК II: 155). Бӧръя *пуш* юкӧныс *пушйӧг* «быдмӧглӧн вож» кывлӧн дженьдӧдӧм пертас, бергалӧ сыктывкарбердса да сыктывшӧрса сӧрнисикасын (КСК II: 225). Тӧдса, мый коми йӧз кӧчамачсӧ оз сӧйлыны да лыддӧны ульсӧ дай кос тшаксӧ некытчӧ туйтӧмторйӧн. Татшӧм нимъяслӧн эм пытшкӧсса вуджӧдӧм вежӧртас – тшакыс тайӧ лӧсявны вермас сӧмын понъяслы. Дзик татшӧм ногӧн артмӧма и мукӧд тшак да быдмӧг ним, шуам кӧть, *понтшак, понсӧтӧр* рочӧн «жимолость лесная», *понтаг* рочӧн «княжик сибирский».

Тайӧ аслыспӧлӧс тшакыслы некымын ним сетӧмаӧсь и мукӧд войтыръяс. Удмурт кывйысь видлӧгъяссӧ вайӧдӧма нин лои, та дорӧ содтӧд суоми кывйын *таатипа, киикипаатипа, киикипен*, роч кывйын *дождевик, порховка, головач, волчий табак*. Аслас нимтан юрподувъяс серти тшак нимъясыс артмӧны комикӧд дзик ӧткодя, ӧтластитӧм могысь: удмурт кывйын *гудырипуз*: *гудыри* «гым» + *пуз* «кольк», *зорпуз*: *зор* «зэр» + *пуз* «кольк», *зорогуби*: *зоро* «зэра» + *губи* «тшак», мари кывйын лӧсялӧ *вужга понго*, кывйысь кывйӧ кӧ, «пуштыд тшак». Англия кывйын тайӧ тшаксӧ шуӧны *puffball*: *puff* «пӧлыштӧм» + *ball* «сяр», роч кывйын эм и *порховка* кыв, пытшкӧсса вежӧртаснас кӧ, «порок кодъ тшак». Дерт, позьӧ кокниа гӧгӧрвоны, мый бӧръя кык тшак нимыс пасйӧ косьмӧм понпушӧс.

Быд ловъя кывлӧн кывворыс зэв аслыспӧлӧстор: сийӧ век вежсьӧ, сӧвмӧ, артмӧны сэн выль вежӧртассикасьяс. Тайӧс позьӧ кокниа подулавны и видлалан тшак нимъясӧн, дерт, оз став нимӧн, а сӧмын кыкӧн: тайӧ *кӧчамач* да *понпуш*. Найӧс позьӧ зумыда шуны пейоратив-кывъясӧн, сы понда мый на отсӧгӧн мортгыс петкӧдлӧ мӧд морт дорӧ ассыс видзӧдлассӧ, донъялӧмсӧ, ловкылӧмсӧ. Тайӧс туялӧ ӧния лингвистикаысь *этимология* торъя сикас, позьӧ шуны, выль на дисциплина.

Кыкнан видчанкывйыслӧн подулас ӧтитор: кывъясӧн петкӧдлана тшаклӧн мортлы ковтӧмлуныс да сыысь овлан шыбӧль, стӧчджыка кӧ, уль тшакыс зэр бӧрас зэв вильыд да сы вылысь позьӧ кокниа камгысьны муӧ, кос тшакыс лэдзӧ ковтӧм кос бус, нййтӧсьтӧ кӧм-паськӧм. Коми йӧзлӧн нӧшта эм шусьӧг: *Радейтӧмьд абу кӧчамач, мунгмозьд он чужйы*. Тані тшак чужйӧмсӧ шуӧма зэв кокнитӧрйӧн, кодӧс позьӧ кокниа вунӧдны, а со муслунтӧ сьӧлӧмсьыд он на нетшышт да шыбит. Ӧти кывйӧн кӧ, *кӧчамач* да *понпуш*, кывъясӧн донъялӧны ковтӧм, некытчӧ туйтӧм мортӧс, код вылӧ оз позь некыдзи эскыны. Видлӧгъяс: *Лыдди ныргорулӧнмоз гижӧдторйӧс да джӧм сувти: пӧрвялӧма лои, кӧчамачлӧн, ставыс сорассьӧм...* (Чугаев 2013: 6); *«Понпуш тэ, понпуш!» – син пӧвсӧ читкыртыштӧмӧн сы вылӧ видзӧдліс Петька...* (Рочев 1984: 273). Воддза сёрникузяяс литература гижӧдса шӧрмортыс *кӧчамач* кывйӧн видӧ асьсӧ. Сыктывдін районса ЫБ сиктын овлӧма *Понпуш* нимтанкывъя збыль морт, уджавлӧма совкозын, тшӧкыда юыштльывлӧма, дышӧдчывлӧма, лыгайтлӧма уджысь. Сійӧ жӧ сиктас овлӧм коми гижысь Безносиков Володь, кодӧ тӧдлӧма тайӧ айловсӧ, пыртӧма аслас ӧти повесьтӧ *Понпушов* ова ӧти геройӧс да сетӧма сылы омӧльтана донъялӧм, видлӧг пыдди, – *Мудз бӧрад позьӧ, – пиньяс костӧдыс сынӧдсӧ кыскалӧ Понпушов. – Тяпнитан да, некыт нин оз юзгы...* (Безносиков 1995: 69).

Дерт, кыввора вежӧртаслӧн тэчасыс татшӧм вежсьӧмсьыс тшӧтш лоӧма мӧд сикаса: кывйыс индӧ нин оз тшак вылӧ, а морт вылӧ, донъялана, ловкылӧм петкӧдлана нырвизыыс лоӧма медшӧртӧрйӧн, а дзоньнас кывъясыс пӧрӧмаӧсь видчанкывйӧ.

Тайӧн кывлӧн вежсьӧмыс абу сувтӧма: *кӧчамач* видчанкывйысь вуджӧма коми сёрниын горкывйӧ, мӧд ног кӧ, междометиеӧ, код отсӧгӧн мортгыс петкӧдлӧ асьыс ловкылӧмсӧ. Ловкылӧмыс овлӧ кык бана – скӧрлун-лӧглун петкӧдлана да дӧвӧльлун, бур аскылӧм петкӧдлана. Воддза вежӧртасыс индӧ мортлысь, сёрнитысьлысь другысь дӧзмӧм, лӧгалӧм, кутшӧмкӧ омӧльтӧрйысь виччысьтӧг шайпаймунӧм. Видлӧгъяс: *Ак, кӧчамач!; Сӧ кӧчамач! – ёрччӧ-хурччасьӧ колхозса завхоз* (Тима Вень) (ККЯ) *Татшӧм кыввӧдитӧм дорӧ позьӧ вайӧдны синонимъяс: сӧмокасьт, чӧрт, дявл, сука, блин, манян, блядь, пизда* да сідз водзӧ. Мӧд вежӧртасыс индӧ бур ловкылӧм вылӧ, кор сёрнитысьыслы воӧ другӧн бур аскылӧм, кыпыд ловру, шуам кӧтъ, *Кутшӧм на тэ мича, кӧчамач!* (В. Напалков); *Кута овны, кӧчамачӧй, Аслам эм «Москвич»* (Н. Щукин), *Сьылӧ свадьба, йӧктӧ свадьба, Ок и гажса, кӧчамач!* (В. Лодыгин) (ККЯ).

Дженьыдик кывкӧртӧд пыдди позьӧ пасйыны со мый. Кӧчамач-понпуш тшак коми йӧз кӧтъ оз сӧйны, сійӧ ковтӧмтор, но сылӧн кывйын артмӧма-чужӧма унокдь торьялана ним. Тайӧ висьталӧ мянлы коми йӧзлӧн вӧр-ва дорӧ матыслун йылысь, налӧн ставторсӧ сюся казялӧм йылысь, аслыпӧлӧсногса мӧвпалӧм йылысь. *Кӧчамач* да *понпуш* кывъясысь вочасӧн сӧвмӧмны видчанкывъяс да сӧсся и воддзасысь горкыв. Татшӧм ногӧн кыввор озырмӧдӧ граматика инассӧ.

Дженьдӧдӧмъяс

вв.	эжвайывса сёрнисикас	нв.	эжвагорувса сёрнисикас
вс.	сыктывйывса сёрнисикас	печ.	печораса сёрнисикас
вым.	емваса сёрнисикас	сс.	сыктывшӧрса сёрнисикас
иж.	изьваса сёрнисикас	уд.	удораса сёрнисикас
лл.	луза-леткаса сёрнисикас		

Литература

- Безносиков В. 1995: *Чужан сиктын олам-вылам*. Сыктывкар.
- Грибы России = Дождевик настоящий, шиповатый, жемчужный. – *Грибы России. Справочник*. <<https://mushrooms.academic.ru/1828>>.
- ККЯ = Корпус коми языка. Электронный ресурс: <<http://www.komicoroga.ru>>.
- КСК = Безносикова Л. Н. & Айбабина Е. А. & Забоева Н. К. & Коснырева Р. И. 2014: *Коми сёрнисикас кывчукӧр. Словарь диалектов коми языка*: в 2-х томах. Сыктывкар. Т. II.
- КЭСК = Лыткин В. И. & Гуляев Е. С. 1999: *Краткий этимологический словарь коми языка*. Сыктывкар.
- Левицкий Ю. А. 2009: *Проблемы лингвистической семантики*. Изд. 2-е. Москва.
- Ожегов С. И. 1986: *Словарь русского языка*. Москва.
- Ракин А. Н. 1989: *Краткий коми-русский, русско-коми ботанический словарь*. Сыктывкар.
- Ракин А. Н. 1990: Лексика низшей флоры пермских языков. – *Материалы VI Международного конгресса финно-угроведов*. Том 2. Москва. 156–159.
- Рочев Я. 1984: *Изьва гызьӧ. Му вежӧм*. Сыктывкар.
- Чугаев Н. 2013: Ло шудаӧн, коми морт! – *Войвыв кодзув* 2013(12): 6.

Е.А. СУРАНОВ

СЫКТЫВКАР

The puffball mushroom and its names in the Komi language

Mushroom names form an integral part of the terminology of natural environmental features among the Komi-Zyryans, who have been living on the territory of the modern Komi Republic for over a millennium. It is known that the bulk of the Komi myconymic vocabulary or vocabulary of lower flora is relatively recent in origin and does not originate from the Proto-Permian parent language. In the Komi dialects there are a large number of words referring to the puffball mushroom *Lycoperdon perlatum Pers.* This fact is interesting because the Komi people do not use the puffball for food, but a number of words for the mushroom have been coined, which testifies to the Komi-Zyryans' close powers of observation, curiosity and closeness to nature. The article is devoted to this phenomenon. First, a detailed description of the mushroom is presented and it is noted that the puffball has two different forms: a round new mushroom and a dried-up one releasing spores when the wind blows or when a person treads on the mushroom. The Komi names for this mushroom fall into two groups, the larger of which refers to the mushroom when rounded and white (*бакамач, зэрамач, гымкольк, гыммач, зэркольк, зэрна, катшабатш, катшакольк, катша позтыр, катшапопыль, кӖчамач, понкольк*, etc), while the other group refers to the mushroom when old and wrinkled (*понпуш, понпушка, понпушкан*). Two bases are revealed for coining a new term for the puffball: 1) the mushroom's appearance (rounded, cone-shaped, white) and 2) meteorological phenomenon (rain, thunder) preceding the mushroom's appearance. Names for the wrinkled old mushroom tend to refer to its being completely unfit for food. Besides the direct reference to the puffball mushrooms in the Komi dialects, two pejorative words have arisen from the puffball's names: *кӖчамач* and *понпуш* 'a worthless, shallow person'. Moreover, the word *кӖчамач* as a result of this active usage has practically become an interjection, emotionally expressing dissatisfaction or extreme annoyance.